ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ МЕМОРІАЛІВ РАДЯНСЬКИМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ (1944–1948): НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ ТА ДРОГОБИЧЧИНИ

В. І. Ільницький

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
vilnickiy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4969-052X
ResearcherID: H-4431-2017*

А. О. Огар

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
annaogar@ukr.net*

Ключові слова: політика пам'яті, радянська адміністрація, меморіали, Івано-Франківщина, Дрогобиччина.

У статті на основі невідомих та маловідомих документів розкриваються заходи радянської адміністрації щодо формування політики пам'яті, зокрема у частині створення меморіалів загиблим воїнам. Доведено, що реалізація цього напрямку наштовхувалася на низку перепон – відсутність матеріальних ресурсів, брак часу чи банальну халатність на місцях тощо. Водночас в одних регіонах цей процес йшов швидше, в інших – повільніше. Суттєву роль при цьому відігравав людський фактор. Виділені аспекти проблеми, які потребують подальшого розв'язання, – встановлення реальної чисельності загиблих та місця їх поховань чи проводилися реальні ексгумації та перепоховання, чисельність перепохованих, перекручення дат і місць загибелі.

ON THE ISSUE OF CREATION OF MEMORIALS TO SOVIET MILITARY SERVANTS (1944–1948): ON THE EXAMPLE OF IVANO-FRANKIVSK AND DROHOBYCH

V. Ilnytskyi

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy*

A. Ohar

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Key words: memory policy, Soviet administration, memorials, Ivano-Frankivsk region, Drohobych region.

Based on unknown and little-known documents, the article reveals the measures taken by the Soviet administration to shape the policy of memory, in particular, the creation of memorials to fallen soldiers. The issue of creating and accounting (through the Books of Memory of Ukraine) memorials (military cemeteries, mass graves and lonely graves) was raised during the Second World War. It is proved that the implementation of this direction encountered a number of obstacles – lack of material resources, lack of time or banal negligence on the ground and so on. At the same time, in some regions this process was faster, in others – slower. The human factor played a significant role in this. The progress and scale of the campaigns on the installation of tombstones, pedestals, wooden obelisks, embossing the names of the dead, painting, updating the inscriptions and landscaping were traced. Selected aspects of the problem that need to be further addressed are the establishment of the actual number of victims and the place of their burial or whether real exhumations and reburials were carried out, the number of reburied, the distortion of dates and places of death. There is still a serious problem of es-

tablishing the real number of dead and burial places not only of Ukrainian nationalists, but also, to an even greater extent, of servicemen of various formations who carried out the so-called Sovietization of the region in the postwar period. The Soviet repressive and punitive authorities carefully concealed their own losses. This explains the lack of special cemeteries where the dead were buried (1940–1950). The available memorials (with the names on the table) listed only a small part of the losses during this period (and even then with significant errors). Instead, there is an interesting tendency to “scatter” the bodies of the dead, and at one time in different cemeteries. That is why it is important today to find out and identify the burial places of CHA-RA soldiers, employees of NKVD-MVD and NKDB-MDB-KGB district police departments, police, party-Soviet activists who died in battles with the OUN and UPA. It is important to establish their true functional responsibilities, as well as belonging to a particular structural unit.

Після завершення Другої світової війни на західноукраїнських землях продовжував активну діяльність український визвольний рух. В архівах різних рівнів збереглися масиви документів (як підпільних, так і радянських), які описують масштабні бої радянських збройних формувань із відділами УПА та структурами ОУН. Втім, ці документи містять переважно суперечливу інформацію. Особливо значні перебільшення стосуються втрат супротивника, фальсифікації чи замовчування власних втрат. Логічно, що з роками ця проблема поступово зникла: масштаби боротьби зменшувалися, статистика ставала точнішою, чисельність підпільників, які здійснювали відчайдушний опір, скорочувалася, вівся ретельніший облік. Усе ж актуальним залишається з'ясування питань чисельності втрат і місць поховань загиблих (не лишень українських націоналістів, але й ще більшою мірою військовослужбовців різноманітних формувань, які у післявоєнний період здійснювали так звану радянізацію краю). У цілісному вивченні цього питання важливе значення має дослідження історії створення меморіальних комплексів у перші післявоєнні роки. На активізацію означеної проблеми і спрямована пропонована розвідка.

Вивчення історії спорудження перших меморіалів в Україні розпочалося ще у 1970-х рр. З-поміж дослідників цього питання відзначимо В. Акуленка¹, В. Волковинського, Є. Шаталіна²,

В. Жабокрицького³. Після здобуття Україною незалежності активно почало розвиватися пам'яткознавство. Ще 23 травня 1991 р. був створений Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. До його складу увійшли вчені, які започаткували активні пам'яткознавчі дослідження та пам'яткоохоронну діяльність. Особливо важливий внесок у розвиток краєзнавчих та пам'яткоохоронних досліджень наєжить Петрові Троньку⁴. Теоретико-методологічні питання пам'яткознавства вивчає Сергій Кот⁵. Практика використання історичних пам'яток при формуванні історичної пам'яті знайшла висвітлення у студіях Галини Денисенко та Олени Денисенко⁶. Сучасні науковці цього напрямку активно

ших пам'ятників героям Великої Вітчизняної війни на Україні (1944–1945 рр.). *Український історичний журнал*. 1975. № 7. С. 114–123.

³ Жабокрицький В.М. Піклування Комуністичної партії про збереження культурних цінностей та історичних пам'яток України в 1943–1945 рр. *Український історичний журнал*. 1980. № 5. С. 98–104.

⁴ Тронько П. Т., Войналович В. А. Увічнена історія України. Київ : Наукова думка, 1992. 275 с.; Тронько П. Т. Навічно в пам'яті народній: 3 історії боротьби молоді України проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни. Київ : Молодь, 1995. 159 с.; Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: Крок у нове тисячоліття: Досвід. Проблеми. Перспективи. Київ, 2000. 270 с.

⁵ Кот С. І. Теоретичні проблеми пам'яткознавства. Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. Київ, 2007. С. 4–64; Кот С. І. Друга світова війна і доля культурних цінностей України: переміщення і втрати. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси : у двох книгах. Київ, 2011. Кн. 2. С. 231–276.

⁶ Денисенко Г. Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті: події 1941–1942 рр. в пам'ятках. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 40–55; Денисенко Г., Денисенко О. Меморіальний простір України у формуванні історичної пам'яті. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2016. Вип. 21. С. 187–199; Денисенко Г. Г. Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 319 с.; Денисенко Г. Місця пам'яті: проблеми увічнення в сучасній Україні. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2020. Вип. 25. С. 165–178.

¹ Акуленко В. І. Про наукові критерії визначення й оцінки пам'яток історії та культури. *Український історичний журнал*. 1971. № 6. С. 113–116; Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Українській РСР (1922–1929 рр.). *Український історичний журнал*. 1972. № 6. С. 113–118; Акуленко В. І. Збереження та відбудова історичних пам'яток на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. *Український історичний журнал*. 1973. № 5. С. 107–113; Акуленко В. І. Збереження і відбудова історичних пам'яток на Україні у післявоєнний період (1945–1953 рр.). *Український історичний журнал*. 1976. № 6. С. 114–121; Акуленко В. І. Участь Української РСР у міжнародній охороні пам'яток історії та культури. *Український історичний журнал*. 1984. № 12. С. 113–119.

² Волковинський В., Шаталіна Є. З історії спорудження пер-

працюють в означеній сфері. Серед них відзначимо дослідження В'ячеслава Горбика, Галини Денисенко, Петра Скрипника⁷. Проблема приховування власних втрат радянською адміністрацією порушив Василь Ільницький⁸. Однак ціла низка питань пов'язаних зі створенням меморіалів залишилися не вивченими. Саме на актуалізацію цих аспектів і спрямована пропонована стаття.

Вище керівництво СРСР та ідеологи докладали чимало зусиль для формування політики пам'яті. При цьому вони чудово розуміли символізм та виховний зміст створених меморіалів як місць пам'яті, через які відтворювалася історична пам'ять народу. Питання створення та обліку (через Книги Пам'яті України) меморіалів (військових цвинтарів, братських і одиноких могил) порушувалося ще під час Другої світової війни. Зокрема, про це йшлося у постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 1 квітня 1944 р. «Про благоустрій могил і увічнення пам'яті воїнів, які загинули в боях за визволення і незалежність Радянської Батьківщини». Наступна постанова Раднаркомом СРСР від 18 лютого 1946 р. ще раз регламентувала впорядкування поховань загиблих військовиків, які необхідно було завершити 1 серпня 1946 р.⁹ Проте реалізація цього напрямку наштовхувалася на низку перепон – відсутність матеріальних ресурсів, брак часу чи банальну халатність на місцях тощо. В одних регіонах цей процес ішов жвавіше, в інших – повільніше, інколи навіть у межах однієї області хід його реалізації міг принципово відрізнятись. Суттєву роль при цьому відігравав людський фактор. Оскільки навіть попри інструктивні вказівки, часто цей процес базувався на особистій ініціативі. Так, 11 липня

1946 р. колишній начальник штабу з'єднання С. Ковпака Герой Радянського Союзу Войцехович підготував звернення секретарю Станіславського обкому КП(б)У Слоню, голові Станіславського облвиконкому Щербакову у якому наголошував, що, працюючи у м. Яремча на місці боїв з'єднання Ковпака, займався розшуком могил його бійців та вищого командного складу – Руднева, комісара партизанського відділу Сумської області Глуховського, помічника начальника штабу з'єднання Деркача, начальника боєпостачання воєнного інженера Соловйова, командира роти Горланова та інших осіб. Так, на цих теренах Войцеховичу вдалося виявити дві могили (одна на 15 осіб, інша на 20), які були у дуже занедбаному стані (він навіть вжив для означення їхнього стану слово «скотомогильник»), тобто наголошував, що як було закопано при німцях, так і залишалося на момент другої річниці звільнення Яремчанського району від нацистських загарбників. Могили розташовувалися в 2–3 км від с. Заріччя на лузі; поховали Руднева у кущах на верхів'ї яру, а другу групу бійців і офіцерів – в 50 м вище на лузі. Знайти ці місця можна було тільки із провідником, причому все місцеве населення і про могили, і про те, хто в них похоронений знало. Саме тому Войцехович клопотав про перенесення останків загиблих у райцентр м. Яремче та організацію похорону для віддання військових почесностей. Натомість останки Руднева просив відправити на батьківщину, у м. Путивль, Сумської області¹⁰.

Також варто наголосити, що навіть зараз продовжує існувати серйозна проблема встановлення реальної чисельності загиблих та місця поховань не тільки українських націоналістів, але й, ще більшою мірою, військовослужбовців різноманітних формувань, які у післявоєнний період здійснювали так звану радянізацію краю. Радянські репресивно-каральні органи ретельно приховували власні втрати. Саме цим можна пояснити відсутність спеціальних кладовищ, на яких ховали загиблих (1940–1950-х рр.). На наявних меморіалах (із прізвищами, нанесеними на таблиці) наводився лише перелік невеликої частини втрат у цей період (та й то з суттєвими помилками). Натомість простежується цікава тенденція «розкидувати» тіла загиблих, причому в один період на різні кладовища. Саме тому на сьогоднішній день актуальним є з'ясування, виявлення місць поховань воїнів ЧА-РА, працівників райміськвідділів НКВС-МВС і НКДБ-МДБ-КДБ,

⁷ Горбик В. О., Денисенко Г. Г., Скрипник П. І. Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження. Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження. 1994. № 3. С. 1–43; Горбик В. Проблеми дослідження історико-культурної спадщини України. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2002. № 9. С. 272–279; Горбик В. О., Денисенко Г. Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні. Український історичний журнал. 2003. № 3. С. 143–151; Горбик В. О., Денисенко Г. Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні (Закінчення). Український історичний журнал. 2004. № 2. С. 133–144; Денисенко Г. Увічнення подій Другої світової війни в пам'ятках історії та культури. Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). 2001. Випуск 17. С. 236–241.

⁸ Ільницький В. Фальсифікація радянських втрат у Карпатському краї 1940-х рр. через увічнення пам'яті загиблих. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2015. Спеціальний випуск 2. С. 414–464.

⁹ Денисенко Г. Г. Друга світова війна в пам'ятках. (3 історії охорони пам'яток воєнної історії). Історія України. Маловідомі імена, події, факти. 2004. Випуск 27. С. 21–22.

¹⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р-370, оп. 3, спр. 2, арк. 31–31зв.

міліції, партійно-радянського активу, які загинули в боях із ОУН і УПА. Важливо встановити їхні справжні функціональні обов'язки, а також приналежність до тієї чи тієї структурної одиниці. Це передовсім стосується західних областей України, де національно-визвольний рух відзначався потужністю. Наприклад, про підполковника Потугіна, який похований на меморіалі у Бориславі, стверджується, що він загинув у серпні 1944 р. Насправді цей командир 341 стрілкового полку НКВС по охороні промислових об'єктів був убитий у жовтні 1945 р. Ще одна помилка: капітан Іван Блудов, убитий у квітні 1945 р. біля с. Брониця, згаданий, а імена трьох бійців, які полягли разом з ним, на меморіалі у Дрогобичі не подані. Так сталося і у випадку солдата Гончарука, вбитого у лютому 1948 р. боївкою Р. Різняка-«Макомацького». Його прізвище записане на меморіалі у Трускавці, а даних про трьох бійців танкового полку, які також загинули разом із ним, немає. І таких прикладів безліч.

Плутанина полягає ще й у тому, що документальну інформацію щодо місць поховань деяких загиблих військовослужбовців, отриману із архівів Російської Федерації, можна знайти в Інтернет-ресурсі ОБД «Меморіал», а щодо перепоховання – жодних документів немає. Наприклад, в «Іменному списку безповоротних втрат офіцерського складу по 14 залізничній бригаді 4-го Українського фронту за час від 21 по 31 травня 1945 р.» зафіксовано загиблим начальника хімічної служби, капітана Блудова Івана Костянтиновича (народився у с. Волжанець Радянського р-ну Курської області). Загинув 26 квітня 1945 р. у результаті нападу підпільників на автомобіль. Документ вказує досить чітко місце поховання: «у братській могилі № 30 на польському кладовищі м. Дрогобич по вул. Грюнвальдській, останній ряд західної околиці кладовища». Натомість проведений нами зовнішній огляд, а це, як мінімум, мало бути 30 братських могил, результатів не дав. Більше того, в цій частині цвинтаря розташовані могили 1920–1930-х рр. Водночас прізвище цього та низки інших загиблих віднаходимо на меморіалі, що розташований на початку вул. Самбірської у Дрогобичі. Цей меморіал було споруджено у 1960-х рр., однак, як стверджують місцеві мешканці, перепоховальних процесій не було. Вірогідно, що таблиці просто вигравірували та встановили, а реальних ексгумаційних робіт не проводили. Аналогічна ситуація з меморіалами у м. Трускавець, смт. Підбуж тощо. Вони створювалися як символи перемоги над німецькими

загарбниками. І тут примітний ще один рівень фальсифікації – перекручення дат і місць загибелі, адже значна кількість осіб насправді загинули у 1946–1947 рр., менше жертв було у наступний період. Очевидно, що про війну з нацистами як причину загибелі радянських вояків і службовців у цьому контексті говорити не доводиться. Натомість ідеться про загиблих внаслідок боротьби з масштабним Рухом опору утвердженню радянської системи. Виникає навіть думка, що ця плутанина вносилася свідомо, щоб приховати справжні обставини загибелі. На меморіалах повторюються прізвища тих самих осіб у двох списках. Особливістю регіону було й те, що на таких спеціально створених меморіалах упереміж «поховані» солдати й офіцери, які загинули у боях із німцями, та солдати й офіцери НКВС-МВС-НКДБ-МДБ, ЧА-РА, які загинули в боях із ОУН і УПА.

Незважаючи на те, що місцеві керівники (районні, обласні) ретельно приховували реальні втрати, траплялися випадки, коли в окремих високопосадових військовиків не витримували нерви й вони (хоч і в анонімний спосіб) наголошували на цій проблемі. Так, в анонімному листі до ЦК КП(б)У СРСР інформувалося, що кожного місяця Прикарпатський військовий округ ховає не менше 100 бійців. Навіть у панічній формі анонім відзначав: «Ні на машинах, ні на поїздах їхати небезпечно, єдино літаком. Всі села і ліси кишать цією заразою, яка складається із дезертирів РККА, колишніх поліцаїв, старост, німецьких фашистів, англійських шпівнів і прикарпатських українців на 70%». Далі автор висунув своєрідний ультиматум: якщо з боку ЦК ВКП(б) не буде вжито заходів для захисту життів невинних бійців і російських людей, і радянських працівників, то членами бюро «по захисту життів російського народу» буде опубліковане і розклеєно лист до всіх трудящих РСФРР й інших республік, «про Вашу бездію і в загибелі нічому невинних людей від рук Прикарпатських бендер і Англійську доставку боєприпасів. На 1.11.45 року вилася у загибель за 9 місяців 2 341 осіб. Крім цього, будем спалювати до тла ті села, де відбувалося вбивство, чи між селами. ... члени бюро: полковник, гв.майор, лейтенант»¹¹. До речі, за нашими підрахунками, ця цифра має під собою суттєву основу. Назагал, якщо говорити про втрати радянської сторони, то встановити більш-менш реальні цифри можна буде винятково шляхом підрахунків поіменних втрат. Таким чином, місце останнього спочинку

¹¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 2-Н, оп. 55, спр. 5, т. 4, арк. 407.

військовослужбовців залишається невизначеним.

Реальне ставлення до власних загиблих і вшанування їхньої пам'яті ще більш переконливо демонструє документ Військової ради 4 Українського фронту від 12 вересня 1944 р. Військова рада (за підписами командувача військами 4 Українського фронту генерал-полковника І. Петрова, членів Військової ради 4 Українського фронту генерал-полковника Л. Мехліса, генерал-майора Новікова) видала постанову про зняття хрестів із тризубами та написами «Борцям за волю соборної України», що були встановлені на могилах у населених пунктах західних областей України. Водночас наказувалося: а) не знищувати могили, а встановлювати на них піраміди-пам'ятники, увінчані червоною зіркою, б) військовослужбовцям і місцевому населенню пояснювати «контрреволюційний, антинародний характер цих пам'ятників, які були символами покріпачення України німецько-фашистськими загарбниками». На лицевій стороні кургану, зверненій до дороги чи центру населеного пункту, рекомендували зображувати серп і молот (із квітів, каміння, дерева чи іншого матеріалу) і робити українською мовою написи: «Вічна слава воїнам Червоної Армії, що полягли у боротьбі з німецькими загарбниками за Радянську Україну». На інших сторонах кургану потрібно було писати гасла на кшталт: «Смерть німецьким загарбникам і їх наймитам», «Хай живе Радянська Україна». Після цього рекомендувалося урочисто відкривати їх на мітингах, організовувати виступи представників місцевого населення і військовослужбовців (з наголосом на обов'язкове використання української мови)¹². Таким чином, радянський апарат не особливо прагнув докладати зусиль до вшанування пам'яті власних загиблих, а лише використовував уже наявні могили, зведені ідеологічними ворогами – українськими націоналістами.

Документів із питання створення меморіалів та військових цвинтарів збереглося небагато. Суттєво проливають світло на цю проблему документи ДАІФО (наприклад, у ДАЛО таких знайти не вдалося). У нещодавно віднайденому, датованому 13 червня 1947 р., завідувач воєнним відділом ОК КП(б)У Станіславської області Комлик написав листа РК КП(б)У, в якому просив спільно із районних військових комісаріатів і районною радою вжити заходів для благоустрою кладовищ і могил військовослужбовців та партизан (усі ро-

боти слід було закінчити у 1947 р.). Водночас до 20 червня 1947 р. необхідно було вислати у воєнний відділ обкому КП(б)У детальну інформацію і зведення за відповідною формою про стан справ із цього питання: стан обліку братських та індивідуальних могил, занесення їх до книги пам'яті, наявних у міських та районних комітетах рад депутатів трудящих, стан благоустрою братських та індивідуальних могил, яка їхня кількість облагороджена і необлагороджена та чому, які вживалися заходи для наведення порядку, які, де і кому встановлені пам'ятники, зроблені написи на витесаних каміннях чи чавунних плитах. Потрібно було навести приклади конкретної участі партійних, радянських і громадських організацій у проведенні цієї роботи¹³.

Станіславський обласний військовий комісар полковник Сігульєв та начальник 4 відділу ОВК майор Алексєєв писали, що на виконання директиви командуючого округу від 30 червня 1947 р. (№ ОСВ/3/02850) у кожному районі Станіславської області були створені комісії, які розробляли конкретні плани із благоустрою і облаштування братських та індивідуальних могил воїнів загиблих під час німецько-радянської війни. Плани роботи затверджувалися на засіданнях звужених складів виконкомів районних рад.

Районні комісії при участі офіцерів відповідних військових комісаріатів у 10 районах Станіславської області, всі індивідуальні та розкидані братські могили поза населеними пунктами перенесли до населених пунктів та об'єднали у братські могили, на яких проводили роботи зі спорудження довговічних пам'ятників. Так, впродовж липня-серпня 1947 р. по Станіславській області у братські поховання були знесені 472 індивідуальні та 135 братських могил. Для постійного нагляду і благоустрою за похованнями прикріплювали колективи господарських організацій, громадськості, інколи навіть учнів середніх шкіл, обов'язком яких стали роботи із фарбування обелісків, оновлення написів і озеленення. На окремих військових кладовищах встановлювалася постійна охорона. На благоустрій могил було витрачено 111 800 рублів, хоча й у попередні роки витрати на ці цілі були значними. Так, в 1944 р. у місті Станіслав на побудову пам'ятника витратили 568 300 рублів. Однак навіть попри це констатували, що військові цвинтарі поза міським кладовищем перебували у занедбаному стані. Відзначалося, що в окремих районах (Більшівський, Городенківський, Жабівський, Коршівський, Пе-

¹² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. П-5001, оп. 2, спр. 51, арк. 13–13зв.

¹³ ДАІФО, ф. 1, оп. 1, спр. 649, арк. 1.

регінський, Снятинський і Яблонівський) райвиконками формально обговорили питання благоустрою могил, але ніякої практичної роботи не проводили, посилаючись на інші невідкладні господарсько-політичні кампанії та відсутність ресурсів. Відзначалося, що начальники гарнізонів і командири частин контролю за перепохованнями не вели, через це – могили загиблих військовослужбовців залишилися без нагляду, перебували у занедбаному стані, не були облагороджені.

Загалом у більшості населених пунктах Станіславської області планували завершити всі роботи до 25 жовтня 1947 р.: встановити надмогильні плити, постаменти, дерев'яні обеліски, вибавати імена загиблих, провести фарбування, оновлення написів і озеленення¹⁴.

Підсумковий практичний результат проведеної роботи у Станіславській області узагальнив начальник 4 відділу ОВК майор Алексєєв 16 січня 1948 р. у довідці «Про благоустрій воєнних кладовищ, братських та індивідуальних могил воїнів Радянської армії і партизан, загиблих у боях Великої Вітчизняної війни на території Станіславської області», зазначивши, що по області в 1947 р. було уточнено облік могил воїнів, загиблих у боях під час німецько-радянської війни. Разом на території області поховано 8444 особи, у тому числі: 1 генерал, 11 Героїв Радянського Союзу, 468 офіцерів, 5325 рядових і сержантів, 94 партизани, 2545 невідомих. У 1946 і 1947 р. за рішенням місцевих рад, із безпосередньою участю офіцерів районних та міських військових комісаріатів було перепоховано останки 2692 окремих розпо-

рошених могил у братські. Після перепоховання по області залишилися 2146 окремих могил, з них 444 братські, 1702 індивідуальні. Далі пише, що, незважаючи на постанову РНК СРСР від 18 квітня 1946 р. (№405-165С), постанов облвиконкомів і райвиконкомів про перенесення окремих розкиданих могил у братські і спорудження довговічних надмогильних знаків, у містах Станіслав, Коломия, а також Войнилівському, Галицькому, Гвоздецькому, Городенківському, Коломийському, Коршівському, Рогатинському, Снятинському районах, окремі могили залишалися розкиданими по полях і городах. Наголошувалося, що належної уваги питанню увіковічення пам'яті воїнів РА і партизан у вказаних районах увага не приділялася. У Заболотівському, Косівському, Кутському, Надвірнянському, Станіславському і Чорнолицькому районах на всіх могилах загиблих воїнів були встановлені надмогильні знаки¹⁵.

Отже, розуміючи значення формування політики пам'яті, складовою частиною, якої були місця пам'яті, радянське вище партійне керівництво взяло курс на створення меморіалів. Хоча на практиці ця ініціатива наштовхувалася на низку перепон – недостатність фінансування, наявність інших, на думку місцевих кадрів, пріоритетніших напрямів роботи. Суттєвою проблемою стали (свідомі чи несвідомі) допущені помилки (особливо у датах загибелі) на таких меморіалах. Водночас відкритим залишається питання, чи взагалі відбувалися реальні ексгумації останків та їхні перепоховання. Відповідь на це питання можна буде отримати тільки після проведення археологічних досліджень.

¹⁴ ДАІФО, ф. 1, оп. 1, spr. 649, ark. 2–9.

¹⁵ ДАІФО, ф. 1, оп. 1, spr. 649, ark. 10.

References

- Akulenko V. I. Okhorona pamiatok kultury v Ukrainskii RSR (1922–1929 pp.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1972. № 6. S. 113–118.
- Akulenko V. I. Pro naukovі kryterii vyznachennia y otsinky pamiatok istorii ta kultury. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1971. № 6. S. 113–116.
- Akulenko V. I. Uchast Ukrainskoi RSR u mizhnarodnii okhoroni pamiatok istorii ta kultury. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1984. № 12. S. 113–119.
- Akulenko V. I. Zberezhennia i vidbudova istorychnykh pamiatok na Ukraini u pisliavoiennii period (1945–1953 pp.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1976. № 6. S. 114–121.
- Akulenko V. I. Zberezhennia ta vidbudova istorychnykh pamiatok na Ukraini v roky Velykoi Vitchyznianoї viiny. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1973. № 5. S. 107–113.
- DAIFO, f. 1, op. 1, spr. 649, ark. 1.
- DAIFO, f. 1, op. 1, spr. 649, ark. 10.
- DAIFO, f. 1, op. 1, spr. 649, ark. 2–9.
- Denysenko H. Mistsia pamiati: problemy uvichnennia v suchasniї Ukraini. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia*,

polityka. 2020. Vyp. 25. S. 165–178.

Denysenko H. Uvichnennia podii Druhoi svitovoi viiny v pamiatkakh istorii ta kultury. Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty (Zbirnyk statei). 2001. Vypusk 17. S. 236–241.

Denysenko H. H. Druha svitova viina v pamiatkakh. (Z istorii okhorony pamiatok voiennoi istorii). Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty. 2004. Vypusk 27. S. 19–30.

Denysenko H. H. Kulturna spadshchyna u formuvanni istorychnoi pamiaty. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2018. 319 s.

Denysenko H. Kulturna spadshchyna u formuvanni istorychnoi pamiaty: podii 1941–1942 rr. v pamiatkakh. Kraieznavstvo. 2011. № 2. S. 40–55.

Denysenko H., Denysenko O. Memorialnyi prostir Ukrainy u formuvanni istorychnoi pamiaty. Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka. 2016. Vyp. 21. S. 187–199.

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (dali – DAIFO), f. R-370, op. 3, spr. 2, ark. 31–31zv.

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (dali – DALO), f. P-5001, op. 2, spr. 51, ark. 13–13zv.

Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, f. 2-N, op. 55, spr. 5, t. 4, ark. 407.

Horbyk V. Problemy doslidzhennia istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy. Spetsialni istorychni dystsypliny: pytan-
nia teorii ta metodyky. 2002. № 9. S. 272–279.

Horbyk V. O., Denysenko H. H. Problemy doslidzhennia i zberezhenntia pamiatok istorii ta kultury v Ukraini. Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. 2003. № 3. S. 143–151.

Horbyk V. O., Denysenko H. H. Problemy doslidzhennia i zberezhenntia pamiatok istorii ta kultury v Ukraini (Zak-
inchennia). Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. 2004. № 2. S. 133–144.

Horbyk V. O., Denysenko H. H., Skrypnyk P. I. Pamiatky Ukrainy: problemy zberezhenntia i doslidzhennia. Pamiatky Ukrainy: problemy zberezhenntia i doslidzhennia. 1994. № 3. S. 1–43.

Illytskyi V. Falsyfikatsiia radianskykh vtrat u Karpatskomu kraii 1940-kh rr. cherez uvichnennia pamiaty zahyblykh. Drohobyttskyi kraieznavchyi zbirnyk. 2015. Spetsialnyi vypusk 2. S. 414–464.

Kot S. I. Druha svitova viina i dolia kulturnykh tsinnosti Ukrainy: peremishchennia i vtraty. Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z KhKhI st. Istorychni narysy. U dvokh knykh. Kn. 2. Kyiv, 2011. S. 231–276.

Kot S. I. Teoretychni problemy pamiatkoznavstva. Pamiatkoznavchi studii v Ukraini: teoriia i praktyka. Kyiv, 2007. S. 4–64.

Tronko P. T. Istorychne kraieznavstvo: Krok u nove tysiacholittia: Dosvid. Problemy. Perspektyvy. Kyiv, 2000. 270 s.

Tronko P. T. Navichno v pamiaty narodni: Z istorii borotby molodi Ukrainy proty nimetsko-fashytskykh zaharbnykiv u roky Velykoi Vitchyznianoï viiny. Kyiv: Molod, 1995. 159 s.

Tronko P. T., Voinalovych V. A. Uvichnena istoriia Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 1992. 275 s.

Volkovynskyi V., Shatalina Ye. Z istorii sporudzhennia pershykh pamiatnykiv heroiam Velykoi Vitchyznianoï viiny na Ukraini (1944–1945 pp.). Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. 1975. № 7. S. 114–123.

Zhabokrytskyi V. M. Pikluvannia Komunistychnoi partii pro zberezhenntia kulturnykh tsinnosti ta istorychnykh pamiatok Ukrainy v 1943–1945 pp. Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. 1980. № 5. S. 98–104.